WAGENINGEN EET DUURZAAM, GEZOND EN SAMEN

De Wageningse Voedselagenda 2021-2030

Wageningen EETDUURZAAM.nl

gemeente Wageningen

SAMENVATTING

Overal in Nederland hebben steden te kampen met de gevolgen van groeiende gezondheidsverschillen, waarbij een deel van de inwoners te maken heeft met overgewicht, chronische ziektes en ongezonde leefstijl. Sociale ongelijkheid draagt bij aan deze gezondheidsverschillen. Ook in Wageningen zijn er mensen met een gezonde leefstijl en mensen die dat niet hebben. Vaak zijn die direct gerelateerd aan het inkomens- en opleidingsniveau. Bovendien hebben we in Wageningen hoge klimaatambities en willen we onze CO_2-uitstoot terugdringen. Voedselconsumptie-en productie hebben grote invloed op deze opgaves. Als gemeente willen we daarom werken aan gezond en duurzaam voedsel voor iedereen in onze stad. In deze Voedselagenda 2021-2030 leest u hoe we van plan zijn dat te doen.

Onze ambitie is dat Wageningen in 2030 een gezonde, duurzame en inclusieve stad is met een sterke sociale cohesie, waarin we samen werken aan een gezonde voedselomgeving met toegang tot gezond en duurzaam eten van dichtbij voor iedereen. We dragen daarmee niet alleen bij aan een gezondere, inclusieve en duurzame stad, maar ook aan een florerende lokale economie, een sterke gemeenschap, de bestrijding van armoede en aan innovatie en kennisontwikkeling.

We streven vier doelen na om deze ambitie te realiseren:

1. in Wageningen is de voedselomgeving gezond;
2. in Wageningen eten inwoners meer duurzaam voedsel van dichtbij;
3. in Wageningen verspillen inwoners, bedrijven en organisaties minder voedsel;
4. in Wageningen eten inwoners meer plantaardig voedsel.

Deze Voedselagenda beschrijft per doel de bijbehorende actielijnen en acties. In het ontwikkelproces van de agenda kwam naar voren dat er op de weg naar de stip op de horizon met name grote animo in de stad bestaat voor de volgende acties, die dan ook prioriteit krijgen in de uitvoering:

- *Voedsel als middel om de gemeenschap te versterken door sociale cohesie, ontmoeting en participatie*
- *Voedseleducatie voor kinderen en volwassenen*
- *Eetbaar groen in de publieke ruimte en buurtmoestuinen*
- *Betere verkrijgbaarheid van duurzame lokale producten die zichtbaar en betaalbaar zijn*
- *Wetgeving voor gezonde voedselomgeving*

Hierbij werkt de gemeente nauw samen met vele partijen in de stad en in de regio, waar veel kennis, ervaring en initiatief bestaat op het thema voedsel. We gaan sterk inzetten op zichtbaarheid en communicatie, zodat inwoners makkelijk kunnen aanhaken. Ook gaan we voedselbeleid steviger inbedden in andere beleidsterreinen. Tenslotte geven we als gemeente het goede voorbeeld.

We gaan de uitvoering van Voedselagenda monitoren in samenwerking met partijen in de stad en met behulp van indicatoren die we selecteerden uit het internationale Milan Pact voor Stedelijk Voedselbeleid[1] .

Inwoners worden geraadpleegd over de Voedselagenda.

COLOFON

Auteurs
Lara Sibbing
Janneke Bruil
Roos Hollenberg

Ontwerp
Dorien Roggekamp

Omslagfoto
voor: Marten Mulder
achter: Chris Chancellor

Deze voedselagenda kwam tot stand na gesprekken met inwoners en organisaties in Wageningen in de eerste helft van 2021. Vervolgens is de agenda besproken met gemeenteraadsleden en vastgesteld door het college van Burgemeester en Wethouders op 14 september 2021.

Meer informatie
www.WageningenEetDuurzaam.nl
voedsel@wageningen.nl

September 2021

VOORWOORD

Het opstellen van een Voedselagenda voor 2021 – 2030 begint met keuzes maken. Keuzes voor een gezonde voedselomgeving, keuzes voor meer duurzaam voedsel van dichtbij, keuzes voor minder voedselverspilling en keuzes voor meer plantaardig voedsel. We willen in Wageningen onze omgeving zó inrichten dat meer inwoners gezond voedsel (kunnen) kopen, gezond samen eten en langer gezond leven. Dat willen we samen met onze boeren en producenten doen in een gezonde voedseleconomie, waardoor de boeren meer kunnen werken op een natuurinclusieve wijze, met meer streekproducten, meer plantaardige voeding en eerlijke voedselprijzen.

Sinds 2017 werken we als gemeente al aan een voedselbeleid voor een gezonde en duurzame stad. Dit doen we samen met inwoners en lokale en regionale partners. Er bestaat in Wageningen namelijk veel kennis en ervaring op dit gebied. In veel projecten werken we bijvoorbeeld samen met lokale organisaties, scholen, ondernemers, de Wageningen Universiteit of andere gemeenten uit de Regio Foodvalley. Hiermee gaan we door, omdat dit een groter draagvlak oplevert, ontwikkelingen stimuleert, meer boeren en producenten betrekt en gezond voedsel oplevert. Hoe we dit gaan doen, leest u in deze Voedselagenda 2021 – 2030. Laat u inspireren en doe mee. Zo bereiken we dat Wageningen duurzaam, gezond en samen eet.

Leo Bosland
Wethouder in Wageningen voor Voedselbeleid

Wethouder Bosland ontmoet inwoners tijdens een excursie naar het lupineveld van boer André Jurrius.

INHOUDSOPGAVE

EEN VOEDSELAGENDA VOOR WAGENINGEN 6

WAT STAAT ER IN DEZE VOEDSELAGENDA? 6

WAT WILLEN WE BEREIKEN IN 2030? 9

HOE BEREIKEN WE ONZE AMBITIE? 12

UITVOERING:
HOE EN WANNEER GAAN WE AAN DE SLAG? 22

EVALUATIE EN MONITORING:
HOE HOUDEN WE ONZE VOORTGANG BIJ? 22

DANKWOORD 24

GERAADPLEEGDE BRONNEN 25

De aardappelberg: Een actie met aardappels die overbleven tijdens de horecasluiting door Corona in 2020.

WAT STAAT ER IN DEZE VOEDSELAGENDA?

We beginnen deze Voedselagenda met een beschrijving van de aanleiding en de urgentie ervan. Waarom heeft de gemeente Wageningen deze Voedselagenda opgesteld? Daarna gaan we verder in op de totstandkoming van de agenda en schetsen we de huidige Wageningse context en de uitdagingen waar de stad voor staat. Vervolgens presenteren we onze ambitie voor een gezond, inclusief en duurzaam Wageningen in 2030 en de manier waarop voedselbeleid daaraan kan bijdragen. Het tweede deel van de agenda gaat hier verder op in door per doel de context te schetsen en de bijbehorende actielijnen te presenteren. We sluiten af met een toelichting op de uitvoering van de agenda en de manieren waarop we samen met de stad de voortgang zullen evalueren en monitoren.

EEN VOEDSELAGENDA VOOR WAGENINGEN

Waarom een voedselagenda?

Steeds meer steden beseffen dat voedselbeleid een échte bijdrage kan leveren aan een duurzame en gezonde stad, waarin iedereen kan meedoen. Wereldwijd is de voedselproductie de afgelopen vijftig jaar met een factor vier gestegen. Er is nu in principe genoeg goed voedsel beschikbaar voor iedereen. Toch heeft niet iedereen toegang tot voldoende en gezond eten[2]. Deze gezondheidsverschillen zijn vaak gerelateerd aan armoede en sociale ongelijkheid. Steden, waaronder Wageningen, hebben te kampen met de gevolgen: overgewicht, chronische ziektes zoals diabetes-II, mentale problemen en eenzaamheid[3]. Door de Corona-pandemie is het belang van een gezonde leefstijl nog groter geworden. Bovendien zijn activiteiten zoals samen tuinieren, koken of eten een uitstekende manier voor mensen om elkaar te ontmoeten[4], gezondheidsvaardigheden op te doen en uit een sociaal isolement te komen. Deze activiteiten kunnen de gevolgen van armoede verzachten en verkleinen. De gemeente kan en wil hier een belangrijke rol spelen.[5]

Wageningen heeft daarnaast hoge klimaatambities en wil de CO_2-uitstoot binnen haar eigen grondgebied terugdringen. Maar het voedingspatroon van de Wageninger heeft ook invloed buiten het grondgebied van de stad. Voedsel zorgt immers voor een aanzienlijke CO_2-uitstoot, zowel bij de productie, verwerking, distributie als consumptie. De manier waarop voedsel wordt geproduceerd leidt bovendien tot uitgeputte bodems, oneerlijke prijzen voor boeren, en een verlies van biodiversiteit. De stikstofcrisis laat nog eens duidelijk zien hoe urgent deze ecologische uitdagingen zijn.

Via deze Voedselagenda 2021-2030 wil de gemeente daarom werken aan een gezond, sociaal en duurzaam Wageningen, met een florerende lokale economie, een sterke gemeenschap en minder armoede. Bovendien biedt de agenda kansen voor innovatie en kennisontwikkeling in Wageningen.

Hiermee sluit Wageningen aan bij de wetenschap die stelt dat integraal beleid nodig is om deze uitdagingen aan te pakken[6 7 8]. We kijken naar alle activiteiten die in (de nabije omgeving van) onze gemeente gebeuren: van voedselproductie, verwerking, distributie voor de lokale markt tot consumptie en het terugdringen en hergebruik van voedselafval[9]. Juist de lokale overheid, de gemeente, kan bij uitstek een effectief voedselbeleid voeren[10 11 12 13]. Als gemeente staan we namelijk dicht bij onze inwoners. We hebben de mogelijkheid om inwoners te verbinden en om samen met hen op maat gemaakte oplossingen te ontwikkelen.

Wageningen is bovendien niet de eerste stad die een Voedselagenda opstelt. Over de hele wereld hebben steden meerjarig voedselbeleid ontwikkeld. Bekende voorbeelden zijn Toronto (Canada), Belo Horizonte (Brazilië), Milaan (Italië) en Gent (België). Bij het internationale Milan Pact voor Stedelijk Voedselbeleid zijn ruim 200 steden aangesloten. Dichter bij huis ontwikkelden Almere, Amsterdam, Groningen, Rotterdam en Ede bijvoorbeeld al voedselstrategieën.

Lekker Lupine: plantaardig eiwit van eigen bodem

Lupinebonen op ieders bord! *Lekker Lupine* stimuleert de consumptie en teelt van biologische lupine in Wageningen, de Regio Foodvalley en de rest van Nederland.
Lupine zit boordevol gezonde eiwitten en Met een platform voor consumenten, telers en chefs dragen zij bij aan de eiwittransitie, gezonde voeding en duurzame korte ketens.

Hoe kwam de Voedselagenda tot stand?

Deze Voedselagenda kwam tot stand door ideeën op te halen bij inwoners, vertegenwoordigers van organisaties en bij Wageningse ambtenaren. Zij konden hun ideeën in maart, april en mei 2021 delen via twee participatiebijeenkomsten (met in totaal ca. 120 deelnemers), via interviews, online via 'De Stem van Wageningen' (204 respondenten, een record) en door met ons in gesprek te gaan in de wijken en op de markt. We werkten hiervoor samen met studenten van de Wageningen Universiteit en met THUIS, de 'Huiskamer van Wageningen'. Daarnaast gebruikten we literatuur, Wageningse beleidsdocumenten en goede voorbeelden uit andere steden, zoals Almere, Groningen, Leuven en Vancouver, om de Agenda op te stellen. De Voedselagenda 2021-2030 is na bespreking met gemeenteraadsleden in juni 2021 nog voorzien van aanvullingen van raadsleden en van ambtenaren van verschillende beleidsafdelingen. De Agenda is uiteindelijk vastgesteld door het college van Burgemeester en Wethouders in september 2021.

Voedselbeleid in Wageningen tot nu toe

In Wageningen beginnen we als het om voedselbeleid gaat niet bij nul. Sinds 2017 werken we als gemeente al aan een voedselbeleid voor een gezonde en duurzame stad[14]. Dit doen we samen met inwoners en lokale en regionale partners. Er bestaat in Wageningen namelijk veel kennis en ervaring op dit gebied. In veel projecten werken we bijvoorbeeld samen met lokale organisaties, scholen, ondernemers, de Wageningen Universiteit of andere gemeenten uit de Regio Foodvalley[15].

Dit heeft al tot veel mooie acties en resultaten geleid. Zo krijgen kinderen op een aantal Wageningse scholen voedselonderwijs en worden sportkantines steeds gezonder. In bijna alle buurthuizen koken vrijwilligers gezonde maaltijden en vanuit de gemeente ondersteunen we samen met huisartsen inwoners die gebaat zouden kunnen zijn bij een ander eetpatroon. Daarnaast is er in Wageningen sinds eind 2020 een wekelijkse Duurzame Streekmarkt (uniek in de regio) en zijn er inmiddels verschillende Wageningse winkels die lokaal voedsel van duurzame boeren verkopen. Zo'n 25 producenten uit de streek richtten in 2021 de zelfstandige vereniging StreekWaar op om de samenwerking voor duurzame voedselproductie onderling én de verbinding tussen producent en consument te versterken.

Ook doet Wageningen elk jaar mee aan de landelijke Verspillingsvrije Week met verschillende bewustwordingsactiviteiten. We werken samen met restaurants om meer groenten uit het seizoen en plantaardige gerechten op de kaart te zetten. En er zijn vele bijzondere initiatieven in Wageningen, zoals Foodsharing Wageningen (een platform dat overgebleven voedsel ophaalt en uitdeelt) Food of Cultures (een sociale interculturele cateringservice), de Plantarijn (de moestuin/ buitenlokaal van de middelbare school) en het project Lekker Lupine (dat de Wageningse lupineboon onder de aandacht brengt als alternatieve eiwitbron).

Deze Voedselagenda brengt meer focus en samenhang in de veelheid aan bestaande initiatieven en ontwikkelingen in de stad. We leggen daarbij expliciete verbanden tussen het voedselbeleid en andere opgaven waar de stad voor staat. De inhoud van de agenda is zoveel mogelijk afgestemd op de wensen en ideeën van inwoners en organisaties.

Plantarijn: de tuin als klaslokaal

In de schooltuin van scholengemeenschap Het Pantarijn gaan leerlingen in de buitenlucht aan de slag. Ze leren van alles over planten, agro-ecologisch tuinieren, voeding en onderzoek doen. Niet alleen biologie, maar ook vakken zoals techniek, kunst, aardrijkskunde en economie maken steeds meer gebruik van de tuin als klaslokaal.

WAT WILLEN WE BEREIKEN IN 2030?

Stip op de horizon:
In 2030 is Wageningen een gezonde, duurzame en inclusieve stad met een sterke gemeenschap, waarin we samen werken aan een gezonde voedselomgeving met toegang tot goed en duurzaam eten van dichtbij voor iedereen.

Tijdens het ontwikkelen van deze Voedselagenda kwam een veelheid aan ideeën naar voren. Het beeld dat hieruit voorkwam is: Wageningen is een sociale en groene stad, waar voedsel staat voor gezondheid, duurzaamheid en inclusie. Uit dit beeld ontwikkelden we een stip op de horizon:

Om deze stip op de horizon te bereiken streven we vier doelen na:

- *In Wageningen is de voedselomgeving gezond en inclusief.*
- *In Wageningen eten inwoners duurzaam voedsel van dichtbij.*
- *In Wageningen verspillen inwoners, bedrijven en organisaties weinig voedsel.*
- *In Wageningen eten inwoners veel plantaardig voedsel.*

Deze doelen staan niet op zichzelf. Ze versterken elkaar en dragen integraal bij aan het bereiken van onze stip op de horizon. Daarom brengen we tussen de doelen geen prioriteiten aan.

Onze uitgangspunten

Om de doelen te bereiken gaan we uit van zes algemene strategische uitgangspunten, die we toepassen in alles wat we doen bij het uitvoeren van de agenda. Deze zijn:

1. **Het verhaal vertellen** We communiceren helder wat er in de stad gebeurt op het gebied van voedsel. We doen dit om te laten zien wat de gemeente en anderen al doen en om handvatten te bieden aan inwoners zodat zij aan kunnen sluiten. We communiceren via bestaande kanalen zoals sociale media en de lokale kranten, maar ook via nieuwe kanalen van bijvoorbeeld lokale *influencers*.
2. **Samenwerken met inwoners** We werken samen met inwoners, organisaties en bestaande initiatieven om de grote hoeveelheid aan kennis, ervaring en initiatieven die er al is zo goed mogelijk te ondersteunen en benutten en ervoor te zorgen dat iedereen mee kan doen.
3. **Het goede voorbeeld geven** We geven als gemeente het goede voorbeeld door gezond en duurzaam voedsel in te kopen en te serveren en in aanbestedingen voor gezond en duurzaam te gaan. We willen zowel een voorbeeld zijn voor inwoners, als voor eigen medewerkers en andere partijen.
4. **Lobby voeren** We trekken samen op met gemeenten uit de Regio Foodvalley en daarbuiten in de lobby bij het Rijk voor beleidsmaatregelen en -instrumenten die nodig zijn op landelijk niveau. Mogelijke voorbeelden zijn: een suikertaks, een lagere BTW op groente en fruit, middelen om een ge-

Campagneposter Lekker in je Vel, Wageningen 2021

zondere voedselomgeving te stimuleren, *true-pricing* voor vlees en innovaties in de warenwet die voedselverspilling tegen gaan.

5. **Integrale aanpak** In onze activiteiten werken we zoveel mogelijk op een integrale manier aan de vier doelen om maximaal in te spelen op de synergie tussen duurzaamheid, gezondheid en sociale cohesie. Daarnaast integreren we aspecten van de Voedselagenda in ander beleid, zoals bijvoorbeeld het armoedebeleid, het groenbeleidsplan, het duurzaamheidsbeleid, het Sociaal Beraad, de visie Kind Centraal, het grondbeleid, de uitvoering van de Visie Buitengebied, de Visie Bebouwde Kom, het biodiversiteitsplan en het communicatiebeleid.

Food of Cultures: delen smaakt beter

Food of Cultures is een catering- en maaltijdservice met gerechten uit de wereldkeuken. Dit initiatief van de familie Eslami verrijkt Wageningen niet alleen met heerlijke maaltijden maar biedt bovendien migrantenvrouwen en mensen met een afstand tot arbeidsmarkt kans op zinvol werk. Er worden steeds meer lokaal geteelde biologische groenten gebruikt. Klanten kunnen met hun aankoop maaltijden aan de Voedselbank en het AZC doneren. In 2022 wil Food of Cultures uitbreiden met een opleidingscentrum voor koks.

6. **Het netwerk betrekken** We organiseren ca. twee keer per jaar een laagdrempelige Stadsbijeenkomst Voedsel, waarbij inwoners en vertegenwoordigers van instellingen in gesprek gaan met de wethouder en elkaar over de uitvoering van de Voedselagenda. We vragen inwoners en vertegenwoordigers om te delen wat er speelt in de stad, we evalueren de voortgang in de uitvoering van de Agenda, en we stellen samen doelen en prioriteiten bij.

Kansen en uitdagingen

Er zijn verschillende factoren die kunnen bijdragen aan het succes van de uitvoering van deze Voedselagenda. Ten eerste is er veel kennis over voedsel in Wageningen, onder meer bij de Universiteit, studenten, culturele gemeenschappen, instellingen en ondernemers. Ten tweede zetten inwoners en instellingen in Wageningen zelf veel initiatieven vanuit de samenleving op. Dit alles levert een schat aan ervaring en contacten op om op voort te bouwen. Na vier jaar actief voedselbeleid hebben we als gemeente bovendien een breed netwerk opgebouwd en hebben we veel stabiele, duurzame partners waar we mee sa-

men werken. Zo bestaat er sinds kort een sterke lokale duurzame producentenvereniging die zelf activiteiten organiseert en als aanspreekpunt voor de gemeente kan fungeren. Wageningen is daarnaast een referentie op het thema voedselverspilling door jarenlange inzet op dit thema en deelname aan de regionale coördinatiegroep. Als laatste is onze gemeente onderdeel van de Regio Foodvalley, met veel kennis en projecten op het gebied van voedsel. Zo zijn we bijvoorbeeld onderdeel van de Regio Deal Foodvalley, een samenwerking tussen Rijk en Regio, om de transitie naar een duurzaam en gezond voedselsysteem te versnellen.

Maar er zijn ook uitdagingen voor het uitvoeren van de Wageningse voedselagenda, geven de betrokkenen bij het ontwikkelen van deze agenda aan. Een rode draad is dat er nog te weinig overzicht en informatie is over wat er allemaal al plaatsvindt in de stad. Daardoor is het lastig om ergens bij aan te haken. Ook is voor veel mensen de (relatief vaak hoge) prijs van gezond en duurzaam voedsel een barrière. Het is bovendien lastig om bepaalde groepen mensen in Wageningen te bereiken en te betrekken bij voedsel gerelateerde initiatieven, zoals mensen met lagere inkomens of met een migratie-achtergrond. Daarnaast ervaren lokale duurzame producenten dat ze moeilijk aan grond kunnen komen. Er werd ook opgemerkt dat er nog onvoldoende inbedding van het thema voedsel in andere beleidsterreinen is. En tenslotte zijn de instrumenten van de gemeente beperkt, omdat veel beleid in Den Haag of Brussel wordt gemaakt.

Rondleiding op Pluktuin Sayuran

HOE BEREIKEN WE ONZE AMBITIE?

In dit hoofdstuk gaan we verder in op de vier doelen en beschrijven we per doel de bijbehorende actielijnen en acties. De actielijnen worden in willekeurige volgorde gepresenteerd. De uitvoering ligt primair bij de beleidsmedewerker(s) Voedsel, maar er zal nauw worden samengewerkt met collega's van andere beleidsvelden.

DOEL 1. In Wageningen is de voedselomgeving gezond en inclusief

We willen de voedselomgeving in de stad gezonder maken en zo bijdragen aan het verkleinen van de (sociaal-economische) gezondheidsverschillen in de stad. Daarbij is het belangrijk dat iedereen mee kan doen.

De voedselomgeving omschrijven we als volgt: "Het aantal plaatsen waar voedsel te verkrijgen is en het assortiment waar mensen uit kunnen kiezen, en uit de manier waarop voedsel wordt aangeboden, zoals verpakkingen, plaats in het schap of de wijk en de prijs van voedsel."[20] Ook de locatie en de spreiding van deze plaatsen is belangrijk.

Niet iedereen in Wageningen heeft namelijk toegang tot gezond voedsel. De verschillen zijn groot en onderzoek wijst uit dat mensen in een kwetsbare sociale economische positie een slechtere gezondheid hebben dan mensen met een hoger inkomen en/of opleiding. Dit kan tot grote fysieke, mentale en sociale problemen leiden[16]. Wageningen heeft aan de ene kant relatief veel inwoners met kennis van voedsel en gezondheid. Zij hebben vaak de vaardigheden en financiën om op een gezondere manier te leven. Maar voor anderen, veelal inwoners met een lager inkomen of praktische opleiding, is gezond eten soms te duur of te ingewikkeld. Zij eten bijvoorbeeld te weinig verse groente, fruit en vezels, en juist veel bewerkt voedsel en suiker. Dit gaat soms samen met weinig beweging en veel roken en/ of drinken. Dat kan tot chronische ziekten en mentale problemen leiden, waardoor ook zorgkosten hoger worden. In Wageningen heeft volgens de laatste

Scholieren werken in de moestuin

meting in 2016 ongeveer 34% van de inwoners last van overgewicht[17]. We 'doen het dus goed' vergeleken met een schrikbarend gemiddeld percentage van 49% in Nederland. En die lijn zetten we graag door. Als gemeente zien we het als een belangrijke taak om de gezondheid van mensen in een kwetsbare positie te verbeteren en de gezondheidsverschillen in onze stad te verkleinen[18].

Een belangrijke oorzaak voor een ongezonde leefstijl is een ongezonde voedselomgeving[19]. Denk bijvoorbeeld aan het aanbod van fastfood in de buurt van scholen, weinig beschikbaarheid van verse groente of reclame voor ongezond eten in de openbare ruimte.

We streven in Wageningen naar een gezonde voedselomgeving. Gezonde keuzes worden de makkelijke keuzes. Hierbij werken we met het begrip 'positieve gezondheid'[21], waarbij we vanuit een brede invalshoek naar gezondheid kijken en de nadruk leggen op het bevorde)ren van eigen regie en veerkracht van mensen. Een gezonde leefstijl, psychische gezondheid, meedoen in de samenleving en zelfredzaamheid zijn daarbij belangrijk. Zo zien we samen koken en eten als een belangrijke manier om te leren over gezond voedsel, om mensen te ontmoeten en om actief te worden in de maatschappij. We zetten dus breed in om de voedselomgeving gezonder te maken. Van onderwijs tot kookevenementen, van gezonder voedselaanbod buiten de deur tot eetbaar groen in de openbare ruimte.

Om dit doel te bereiken volgen we vijf actielijnen:

ACTIELIJN 1.1 Een gezonder voedselaanbod buiten de deur

ACTIELIJN 1.2 Betere toegang tot gezond voedsel voor inwoners met lage inkomens

ACTIELIJN 1.3 Voedselonderwijs voor ieder kind

ACTIELIJN 1.4 Meer eetbaar groen in de publieke ruimte

ACTIELIJN 1.5 Een sterkere gemeenschap door voedsel

We voeren onder deze actielijnen de volgende acties uit, die later zullen worden geprioriteerd:

In Wageningen is de voedselomgeving gezond en inclusief
Korte termijn: minder dan 3 jaar, middellange termijn: 3-5 jaar, lange termijn: 5 – 10 jaar

Actie	Tijdlijn	Partners	Overige betrokken beleidsvelden
Communicatiemiddelen inzetten om inwoners teinformeren over gezonde voedselkeuzes.	Korte termijn	Lokale media, welzijnsorganisaties, WUR, SSW (Lekker in je Vel), partners Kind Centraal	Communicatie

Ondersteuning van de organisatie van buurtmaaltijden en workshops over gezond koken.	Korte termijn	Wijkcentra, deelnemers Welsaam, bewonersorganisaties	Gezondheid, armoedebeleid
Voedselonderwijs op alle basisscholen, zoals Smaaklessen en schooltuinen.	Korte termijn	Basisscholen, Smaaklessen, WUR	Onderwijs
Samenwerking tussen gemeente en supermarkten om het gezonde aanbod de komende jaren duidelijker zichtbaar te maken.	Middellange termijn	Supermarkten, Regio Foodvalley	Economie
Criteria opstellen voor een percentage gezond voedselaanbod bij evenementen, zoals het 5 mei-festival en de Cultuurzomer.	Middellange termijn	Wageningen 45 , Binnenstadsmanager, Koninklijke Horeca Nederland afd. Wageningen	Evenementen, cultuur, economie, vergunningverlening
Stapsgewijs weren van ongezonde voedselaanbieders in de buurt van scholen (ten gunste van gezonde aanbieders) door dit op te nemen in de APV[22] en het standplaatsenbeleid.	Middellange termijn	Scholen	Economie, vergunningverlening, gezondheid, onderwijs
Stimuleren van (buurt)moestuinen en andere eetbaar groen initiatieven van inwoners.	Middellange termijn	Moestuinverenigingen, bewonersorganisaties, wijkcentra, WUR	Groenbeheer, duurzaamheid, wonen, communicatie, armoedebeleid
Gezonde sportkantines en schoolkantines.	Middellange termijn	Sportverenigingen, Pantarijn, Lekker in je Vel (JOGG), Sportservice Wageningen	Onderwijs, sport, gezondheid
Stimuleren van gezonde schoollunches op basisscholen in tenminste twee wijken.	Middellange termijn	Basisscholen, WUR, wijkcentra	Gezondheid, onderwijs
Meer eetbaar groen aanplanten in de publieke ruimte en dit onder de aandacht brengen.	Middellange termijn	Bewonersorganisaties	Groenbeheer, duurzaamheid, wonen, communicatie
Weren van (kinder)marketing voor ongezond voedsel in de publieke buitenruimte23 o.a. in abri's.	Middellange termijn	Kind Centraal, Lekker in je Vel	Economie, vergunningverlening, verkeer, gezondheid
Inzetten van kennis over gezond eten die bestaat bij de verschillende culturele gemeenschappen in de stad.	Lange termijn	Welzijnsorganisaties, bewonersorganisaties, studentenverenigingen, culturele en religieuze verenigingen, *influencers*, WUR	Gezondheid, communicatie, cultuur
Aansluiten bij lobby bij het Rijk voor meer instrumenten om een gezonde voedselomgeving te creëren en voor bijv. een verlaging van de BTW op groente en fruit[24].	Lange termijn	Regio Foodvalley, G4+Ede, Alliantie Voeding	Regionale Samenwerking

DOEL 2. In Wageningen eten inwoners meer duurzaam voedsel van dichtbij

We willen samenwerking van duurzame producenten uit de regio ondersteunen bij verdere verduurzaming en inwoners helpen om deze producten beter te vinden.

Voedselketens tussen producent en consument zijn vandaag de dag vaak lang. Voedsel legt vaak vele kilometers af, waarbij grote hoeveelheden CO_2 worden uitgestoten, voordat het op ons bord ligt. Dit betekent ook vaak dat kringlopen niet zijn gesloten. Denk aan soja die als veevoer vanuit Zuid-Amerika naar Nederland komt. Dit leidt tot uitputting van de bodem in Zuid-Amerika. Tegelijk leidt de dierlijke mest hier tot grote stikstofoverschot. Door overmatig gebruik van pesticiden en kunstmest zit er bijna geen bodemleven meer in onze grond en neemt de biodiversiteit schrikbarend af. Daarnaast is de afstand tussen boeren en inwoners groot geworden, waardoor de steun voor boeren in de samenleving is afgenomen. Boeren krijgen geen eerlijke prijs voor hun producten en kunnen vaak het hoofd niet boven water houden.

StreekWaar: lekker duurzaam van hei tot klei

Sinds 2021 hebben zo'n 25 telers, veehouders en andere voedselmakers rondom Wageningen (brouwers, kaasmakers, molenaars, bakkers en imkers) samen met cateraars en winkels de zelfstandige vereniging StreekWaar opgericht. Zij hebben duidelijke afspraken over duurzame productie, houden daar onderling toezicht op en zijn daar transparant over. Elke zaterdag is StreekWaar te vinden op de Duurzame Streekmarkt in Wageningen. Ook is er een actieve consumentengroep in ontwikkeling. StreekWaar is daarmee een koploper op het gebied van duurzame korte ketens.

Maar het kan ook anders, zoals we in Wageningen al laten zien. In de Wageningse Visie Buitengebied (2020)[25] schetsen we ons beleid op duurzame landbouw:
"Als economische sector is landbouw in Wageningen maar klein. Maar in onze dichtbevolkte Valleiregio heeft de voedselproductie ook maatschappelijke meerwaarde, die te maken hebben met biodiversiteit, gezondheid, leefbaarheid, recreatie, beweging, beleving, zinvol werk, educatie en rust voor inwoners van de regio.(...) We stimuleren initiatieven die bijdragen aan 'gemeenschapslandbouw', waarin inwoners samen met boeren vormgeven aan de manier

De Vereniging StreekWaar streeft naar de volgende uitgangspunten, die wij overnemen als definitie van duurzaam en regionaal geproduceerd voedsel:

- *Streven naar geen bestrijdingsmiddelen en geen kunstmest*
- *Respect voor bodem en biodiversiteit*
- *Ingrediënten uit de streek en grondstoffen uit Europa*
- *Dierenwelzijn*
- *Transparantie*
- *Eerlijke prijs*
- *Verbinding tussen producent en consument*
- *Verpakkingsarm*
- *Verdere verduurzaming*

waarop voedsel wordt geproduceerd en vermarkt. Daarnaast stimuleren we samenwerking en kennisdeling, willen we knelpunten in wet- en regelgeving aanpakken en zoeken we financiële middelen voor de transitie naar natuurinclusieve landbouw."

De waarden die duurzame landbouw oplevert, kunnen vooral worden beloond door afzet in de regio. Daar hebben mensen binding met de omgeving. Via gemeenschapslandbouw kunnen inwoners hier direct aan bijdragen. In en rond Wageningen wordt al jaren gepionierd op dit terrein door bijvoorbeeld De Nieuwe Ronde, de Ommuurde Tuin, de Stroom, Graangeluk en boerderijen zoals De Hooilanden, de Hoge Born en Veld & Beek. Deze initiatieven genieten landelijke bekendheid en zijn zeer populair bij onze inwoners. We koesteren ze dan ook. Deze producenten werken bovendien steeds meer samen met winkels, verwerkers en cateraars in de regio.

We gaan dus vooral de samenwerking tussen duurzame producenten in en rond Wageningen versterken. Daarbij zullen we verschillende obstakels aanpakken, door te werken aan bijvoorbeeld betere toegang tot grond en grotere zichtbaarheid van lokale producten. Dit gaan we zoveel mogelijk doen in samenwerking met StreekWaar, de regionale vereniging van duurzame boeren, verwerkers, winkels en cateraars. Ook sluiten we aan bij andere initiatieven in de regio op het gebied van korte ketens, bijv. in relatie tot horeca.

Om dit doel te bereiken volgen we drie actielijnen:

ACTIELIJN 2.1 Ondersteunen van samenwerking van duurzame producenten in de regio

ACTIELIJN 2.2 Grotere zichtbaarheid en verkrijgbaarheid van duurzaam geproduceerd voedsel uit de regio

ACTIELIJN 2.3 Stimuleren van transitie naar natuurinclusieve landbouw op Wagenings grondgebied

De Ommuurde Tuin

We voeren de volgende acties uit, die later zullen worden geprioriteerd:

In Wageningen eten inwoners meer duurzaam voedsel van dichtbij

Korte termijn: minder dan 3 jaar, middellange termijn: 3-5 jaar, lange termijn: 5-10 jaar

Actie	Tijdlijn	Partners	Overige betrokken beleidsvelden
Mede mogelijk maken van initiatieven voor een voedselhub in de stad, voor opslag en verkoop van lokale producten en waar producenten en inwoners elkaar kunnen ontmoeten.	Korte termijn	Lokale producenten, bewoners, Thuis, wijkcentra, binnenstadsmanager, pandeigenaren	Communicatie, economie
Ondersteuning voortzetten van StreekWaar en de duurzame streekmarkt, ondermeer via communicatie, contacten en evt. externe projectfinanciering.	Korte termijn	StreekWaar, lokale media, Regio Foodvalley, influencers,	Communicatie, economie
In het gemeentelijke inkoopbeleid en aanbestedingen, duurzaam en lokaal opnemen als criteria.	Korte termijn	StreekWaar en andere lokale producenten	Aanbestedingen, inkoop, bedrijfsrestaurant en vergader/cateringservice, facilitaire dienstverlening
Criteria voor duurzaamheid opstellen voor verkoop of pacht van gemeentelijke grond voor voedselproductie[26].	Middellange termijn	Boeren, pachters, provincie	Grondzaken, economie, juridische zaken, duurzaamheid
Aandacht genereren voor winkels die lokale en duurzame producten verkopen en waar mogelijk leegstaande panden hiervoor beschikbaar stellen.	Middellange termijn	Winkeliers, binnenstadsmanager, pandeigenaren	Communicatie, economie, vergunningen
Samen met boeren en provincie werken aan de transitie naar een natuurinclusieve landbouw door kennisdeling en wegnemen obstakels.	Lange termijn	Boeren, provincie, WUR	Grondzaken, duurzaamheid

DOEL 3. In Wageningen verspillen inwoners, bedrijven en organisaties minder voedsel

We willen ervoor zorgen dat er in Wageningen minder voedsel verspild wordt en dat reststromen verwerkt en verwaard worden.

Ongeveer een derde van al het voedsel op de wereld bereikt nooit iemands maag. Voedselverlies en -verspilling is dus een groot probleem, vanuit het oogpunt van voedselzekerheid, maar ook vanuit duurzaamheid. Bij voedselproductie komt veel water- en energieverbruik kijken, net als CO_2-uitstoot. Door het voedsel dan niet op te eten, is dit allemaal voor niets geweest. In veel delen van de keten gaat voedsel verloren: bij de boer, de opslag, vervoer, de winkels en de horeca. Maar het grootste deel verspilt de consument thuis[27]. Hoewel huishoudens de afgelopen jaren iets minder verspilden, is de totale voedselverspilling nauwelijks minder geworden.

Foodsharing Wageningen: redden van voedsel

Met een bakfiets halen jonge mensen overgebleven eten op bij winkels en restaurants en zetten dit in de koelkast van Thuis, de 'woonkamer van Wageningen'. Het aanbod wordt op sociale media gedeeld en vindt gratis en gretig aftrek. Zo maakt Foodsharing Wageningen een praktische, effectieve vuist tegen voedselverspilling en maakt eten tegelijkertijd beschikbaar voor mensen met een kleine portemonnee.

Ook in Wageningen is dit het geval en deze opgave blijft dan ook zeer belangrijk. Daarom informeren we inwoners, supermarkten en horeca en dagen we hen uit om minder voedsel te verspillen. Daarin werken we samen met Wageningse initiatieven zoals Foodsharing en Freeze4Ease en geven we ruchtbaarheid aan acties om minder te verspillen, zoals bijvoorbeeld van die van Jumbo[28]. Ook willen we inzetten op het beter gebruiken van reststromen en het sluiten van kringlopen. Daarnaast werken we op dit thema zoveel mogelijk samen met de Regio Foodvalley.

Om dit doel te bereiken volgen we drie actielijnen:

ACTIELIJN 3.1 Minder voedselverspilling bij bedrijven

ACTIELIJN 3.2 Minder voedselverspilling bij particulieren

ACTIELIJN 3.3 Betere verwaarding van reststromen

We voeren de volgende acties uit, die later zullen worden geprioriteerd:

In Wageningen verspillen inwoners, bedrijven en organisaties minder voedsel

Korte termijn: minder dan 3 jaar, middellange termijn: 3-5 jaar, lange termijn: 5-10 jaar

Actie	Tijdlijn	Partners	Overige betrokken beleidsvelden
Communicatiemiddelen inzetten om inwoners bewust te maken van voedselverspilling en van manieren om het te verminderen, ondermeer tijdens jaarlijkse Verspillingsvrije week (sept).	Korte termijn	Wageningse initiatieven, stichting Samen tegen Voedselverspilling, Foodsharing, studentenorganisaties, wijkorganisaties, lokale media, WUR	Communicatie
Actieve rol spelen in living lab voedselverspilling regio FoodValley.	Korte termijn	Regio FoodValley	Duurzaamheid, economie
Het goede voorbeeld geven door voedselverspilling te verminderen in het gemeentehuis.	Korte termijn	Bedrijfsrestaurant	Duurzaamheid, facilitaire dienst, communicatie
Verkennen van mogelijkheden voor het scheiden van keukenafval (swill) en GFT in de horeca[29].	Middellange termijn	Horecaondernemers, binnenstadsmanagement	Duurzaamheid, economie en afval
Experimenteren met lokale GFT-inzameling in de horeca en bij particulieren en vormen van buurtcompostering zoals in Nieuw Kortenoord[30].	Middellange termijn	Horecaondernemers, composteringsgroep Groen Kortenoord, binnenstadsmangement,	Duurzaamheid, groenbeheer
Stimuleren van samenwerking tussen lokale voedselproducenten en -verwerkers om zo restproducten te verwaarden (=?).	Middellange termijn	Lokale voedselproducenten- en verwerkers, StreekWaar, horeca, Regio Foodvalley	Duurzaamheid, economie

Activiteiten tijdens de Verspillingsvrije Week 2020

DOEL 4. In Wageningen eten inwoners meer plantaardig voedsel

We willen Wageningers inspireren om meer plantaardig te eten. Veel mensen eten graag een stukje vlees of kaas. Helaas legt de productie van dierlijke eiwitten een grote druk op onze aarde.

Dit kost namelijk heel veel water, energie en land. Ruim 80% van de broeikasgas-uitstoot van ons eten is afkomstig van dierlijke productie, terwijl die maar een kwart van de dagelijkse calorieën leveren[31]. Het maken van bijvoorbeeld soja voor veevoer gaat bovendien vaak samen met ontbossing en landonteigening in verre landen. Veel mensen in Nederland eten meer dierlijke producten dan zij elke dag nodig hebben. Een stuk duurzamer is het daarom om meer plantaardige eiwitbronnen te eten, zoals noten en peulvruchten. Bij de productie van een kilo lamsvlees komt wel 51 kilo CO_2 vrij, terwijl bij de productie van een kilo peulvruchten 1 kilo CO_2 vrijkomt[32].

Wageningers vinden dat de rol van de gemeente vooral ligt in het stimuleren van maatschappelijke dialoog over het 'waarom' van plantaardig voedsel, het zichtbaar maken van het groeiend aantal Wageningse initiatieven op dit gebied en het bieden van inspiratie. Daarnaast blijven we samenwerken met andere gemeenten in de regio FoodValley om de eiwittransitie verder in gang te zetten.

Om dit doel te bereiken volgen we drie actielijnen:

ACTIELIJN 4.1 Bewustwording en dialoog over belang van meer plantaardig eten

ACTIELIJN 4.2 Meer zichtbaarheid van initiatieven voor plantaardig eten

ACTIELIJN 4.3 Regionale samenwerking om de eiwittransitie te stimuleren

We voeren de volgende acties uit, die later zullen worden geprioriteerd:

In Wageningen eten inwoners meer plantaardig voedsel
Korte termijn: minder dan 3 jaar, middellange termijn: 3-5 jaar, lange termijn: 5-10 jaar

Actie	Tijdlijn	Partners	Overige betrokken beleidsvelden
Organiseren van een maatschappelijke dialoog over het belang van plantaardig voedsel in de vorm van debatten, bv. via influencers en via kunst.	Korte termijn	Bibliotheek, studentenorganisaties, buurthuizen, kunstenaars, WUR	Sociaal domein, communicatie, cultuur

Zichtbaarheid genereren voor initiatieven die plantaardig voedsel stimuleren.	Korte termijn	Initiatieven zoals de Vegan Student Association, Lekker Lupine, Food of Cultures, Wat in 't Vat Zit, Vreemde Streken, influencers, kunstenaars, lokale media.	Communicatie, duurzaamheid
Als gemeente het goede voorbeeld geven via kantine en catering	Korte termijn	Cateraars en toeleveranciers	Facilitaire dienst, bedrijfsrestaurant, inkoop
Bijdragen aan projecten van de Regio Foodvalley rondom de eiwittransitie.	Middellange termijn	Regio Foodvalley, De Green Protein Alliance	Duurzaamheid
Inspireren van de Wageningse horeca om meer plantaardige opties aan te bieden.	Middellange termijn	Horecaondernemers, binnenstadsmanagement, Regio Foodvalley	Economie, duurzaamheid
Ondersteunen van maaltijden en kookworkshops met plantaardige producten in de wijkcentra.	Middellange termijn	Wijkcentra, koks	Sociaal domein

Proeverij op het Wageningse Lupineveld

UITVOERING: HOE EN WANNEER GAAN WE AAN DE SLAG?

Deze Voedselagenda is in juni 2021 voorgelegd aan de Wageningse gemeenteraad en vervolgens nog voorzien van aanvullingen. Na vaststelling door het college in september 2021 beginnen we in het najaar van 2021 met de uitvoering. Onze zes strategische paden staan hierbij voorop: het verhaal vertellen, samen werken met inwoners, het goede voorbeeld geven, lobby voeren, aansluiten bij bestaand beleid en het netwerk betrekken. Vanuit de gemeente worden hierbij ondermeer de afdelingen duurzaamheid, communicatie, economie, gezondheid, groenbeheer en armoedebestrijding betrokken. De coördinatie van de uitvoering ligt bij de beleidsadviseur(s) Voedsel van de gemeente en de verantwoordelijk wethouder. Twee keer per jaar bespreken we de voortgang met betrokken inwoners en organisaties in de stad. De uitvoering van de Voedselagenda vindt plaats met reguliere financiële middelen van de gemeente, aangevuld met externe financiering. Zo zetten we bijvoorbeeld middelen in via projecten binnen de Regio Deal Foodvalley, provinciale POP3-subsidies en een ZonMw-regeling getiteld 'Gemeenten Samen Gezond'.

EVALUATIE EN MONITORING: HOE HOUDEN WE ONZE VOORTGANG BIJ?

Het evalueren en monitoren van deze Voedselagenda is complex vanwege het veelzijdige karakter ervan. Ook is het een uitdaging om zinvolle gegevens op gemeentelijke of buurtschaal te verzamelen en bij te houden. Gelukkig zijn er verschillende instrumenten beschikbaar. Voor het evalueren en monitoren van de Wageningse voedselagenda maken we ondermeer gebruik van het MUFPP indicatorraamwerk[33]. Dit internationale raamwerk is ontwikkeld voor steden om hun voedselbeleid te evalueren en monitoren en biedt een lijst van indicatoren waar steden uit kunnen kiezen.

In Wageningen gaan we werken met de volgende indicatoren. Deze indicatoren zijn kwantitatief van aard en schetsen daarmee vooral enkele grote lijnen in de voortgang van implementatie van de Voedselagenda. Via de tweejaarlijkse gesprekken met inwoners en organisaties en door gebruik te maken van (studenten) onderzoek zullen we de voortgang ook kwalitatief monitoren.

Doel	Indicator (MUFPP indicatornummer)
1	Percentage personen in Wageningen met overgewicht of obesitas (13).
1	Aantal door de gemeente geleide of ondersteunde activiteiten om een gezond en duurzaam eetpatroon te promoten (14).
1	Aantal inwoners in Wageningen met toegang tot een buurtmoestuin of eetbaar gemeentelijk groen (25).
1-4	Aantal lokale en duurzame voedselinitiatieven in de stad die bij ons bekend zijn (22).
2	Aantal boeren dat in transitie is naar natuurinclusieve landbouw (29).
2	Aantal leden van vereniging StreekWaar (32).
2	Aantal consumenten dat actief betrokken is bij StreekWaar
2	Aantal winkels, cateraars en restaurants die voedsel van lokale producenten verwerken en aanbieden
3	Aantal evenementen en campagnes gericht op het terugdringen van voedselverlies en -verspilling (42).
3	Aantal initiatieven in de stad gericht op het terugdringen van voedselverlies en -verspilling.
4	Aantal evenementen die de maatschappelijke dialoog over de eiwittransitie stimuleren.
4	Aantal restaurants en wijkcentra dat plantaardige opties aanbiedt (10).
1-4	Mate waarin de catering en kantine van de gemeente duurzaam, gezond en lokaal zijn.

Voedselonderwijs op de basisschool

DANKWOORD

Deze Voedselagenda is in een relatief korte, maar zeer intense tijd tot stand gekomen. Dit had niet gekund zonder een heleboel mensen.

Ten eerste zijn we alle inwoners en organisaties die deelnamen aan de enquête en bijeenkomsten heel erkentelijk voor het delen van hun visies, kennis, ideeën en initiatieven voor de stad.

Daarnaast willen we het team bedanken met wie we in deze periode nauw hebben samengewerkt: Tutku Yuksel, Yanina Willet en Elsje van de Weg van THUIS Wageningen die de promotie en organisatie van de bijeenkomsten voor hun rekening namen. Onze dank gaat ook uit naar de facilitatoren en notulisten van de twee bijeenkomsten: Luka Blankevoort, Muriel Denayer, Merel Faasen, Joris Hijmens, Nefeli Kalkana, Marieke Lameris, Saskia Leenders, Jesse Lodder, Suzanna van der Meer, Michelle en Siri Tuinema. Percy Cecilia Jr. en Pauline Martel willen we bedanken voor hun inhoudelijke en technische facilitering.

We zijn Lara Sibbing veel dank verschuldigd voor het delen van haar kennis over gemeentelijk voedselbeleid en voor haar hulp bij het schrijven van deze Agenda. Ook bedanken we Saskia Leenders en Joanne Bos van de City Deal Kennis Maken voor de ondersteuning.

Verder bedanken wij onze collega's die vanuit hun eigen beleidsveld hebben meegedacht over de Voedselagenda en de uitvoerbaarheid van de plannen.

Janneke Bruil en Roos Hollenberg
Beleidsadviseurs Voedsel

Biologische boerderij De Hooilanden

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Uitkomsten enquête De Stem van Wageningen
- Rapport HSO studenten
- Verslag Kenniscafé 'Op naar een gezond, duurzaam en lokaal voedselsysteem' 27 november 2020
- Opnames en verslag participatiebijeenkomsten Voedselagenda van april 2021
- Verslagen van interviews door studenten en THUIS WageningenInterviews en vragenlijsten met ambtenaren
- Voedselstrategieën van o.a. Almere, Groningen, Ede, Leuven, Gent, Vancouver, Amsterdam
- Regio Foodvalley. *Voedselvisie. Visie op food in de Foodvalley Regio* (2015)
- LOS stadomland/ *Gemeente* Wageningen. *Visie Buitengebied. Het land van Wageningen, Wageningen in het land* (2020)
- Startnotitie visie bebouwde kom Wageningen (2021)

Referenties

1 MUFPP. *Milan Urban Food Policy Pact.* (2015).
2 WHO. *Malnutrition.* https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition (2020).
3 Raad Volksgezondheid & Samenleving. *Een eerlijke kans op gezond leven.* (2021)
4 Zie bijvoorbeeld Het Parool. *Eten verbroedert: met 10.000 porties heri heri wordt de afschaffing van de slavernij gevierd.* (28 juni 2021)
5 Volkskrant. Terugdringen gezondheidsverschillen moet wettelijke plicht worden. (7 april 2021).
6 Lang, T., Barling, D. & Caraher, M. *Food policy: integrating health, environment and society.* (Oxford University Press, 2009).
7 Candel, J. J. L. & Pereira, L. *Towards integrated food policy: Main challenges and steps ahead.* Environ. Sci. Policy 73, 89–92 (2017).
8 Hawkes, C. & Parsons, K. *Tackling Food Systems Challenges: The Role of Food Policy.* (2019) doi:10.2307/j.ctvr 695rp.5.
9 Voedsel Anders. *Naar een duurzaam en sociaal inclusief gemeentelijk voedselbeleid. Tien handreikingen van Voedsel Anders* (2018).
10 Moragues-Faus, A. & Morgan, K. *Reframing the foodscape: the emergent world of urban food policy*. Environ. Plan. A47, 1558–1573 (2015).
11 Sonnino, R. & Coulson, H. *Unpacking the new urban food agenda: The changing dynamics of global governance in the urban age. Urban Stud.* 58, 1032–1049 (2021).
12 Sibbing, L. V., Candel, J. J. L. & Termeer, C. J. A. M. A *Comparative Assessment of Local Municipal Food Policy Integration in the Netherlands.* Int. Plan. Stud. 26, 56–69 (2019).
13 IPES-Food. *What makes urban food policies happen? Insights from five case studies.* (2017).
14 Gemeente Wageningen. *Coalitieakkoord 2018-2022*. (2018).
15 Regio Foodvalley. *Voedselvisie. Visie op food in de Foodvalley Regio* (2015)
16 De Volkskrant. *Gezondheidskloof nog duidelijker door corona: 'arm' sterft twee keer zo vaak als 'rijk'.* (23 maart 2021).
17 Veiligheids- en Gezondheidsregio Gelderland Midden, *Monitor 2016, Tabellenboek Wageningen* (2016).
18 Gemeente Wageningen. *Samen werken aan gezonde en gelijke kansen voor de Wageningse jeugd. Preventie-akkoord Wageningen.* (2021).
19 Djojosoeparto, S., Kamphuis, C., Vandevijvere, S. & Poelman, M. *The healthy food environment policy index (food-EPI): Nederland. Een beoordeling van rijksoverheidsbeleid met betrekking tot de voedselomgeving in Nederland en beleidsaanbevelingen voor het creëren van een gezonde voedselomgeving.* (2021).

20 Planbureau voor de Leefomgeving. *Dagelijkse kost. Hoe overheden, bedrijven en consumenten kunnen bijdragen aan een duurzaam voedselsysteem.* (2019).
21 Institute for Positive Health. *Positieve gezondheid: Wat is het?* https://www.iph.nl/positieve-gezondheid/wat-is-het/ (2021).
22 Zie bijvoorbeeld Hoofdstuk 4 *uit de Groningse nota standplaatsen*
23 Zie bijvoorbeeld het *verbod reclame ongezonde voeding* van de gemeente Amsterdam
24 Zie bijvoorbeeld de brandbrief van de vier grote steden en Ede in januari 2021 waarin ze staatssecretaris Paul Blokhuis vragen om meer juridische bevoegdheden om een gezonde voedselomgeving te creëren en de oproep die een groot aantal ondertekenaars in april 2021 stuurden aan informateur Tjeenk Willink.
25 LOS stadomland/ Gemeente Wageningen. Visie Buitengebied. Het land van Wageningen, Wageningen in het land (2020)
26 Zie bijvoorbeeld de Voedselagenda 2021-2023 van de gemeente Groningen die stelt op p.36: "De provincie heeft in haar Programma Duurzame Landbouw 2020-2024 de doelstelling opgenomen dat in 2030 minstens de helft van de boeren een vorm van natuurinclusieve kringlooplandbouw gerealiseerd. In lijn hiermee passen we, net als de provincie, de randvoorwaarden in de betreffen de pachtcontracten aan." Ook de provincie Gelderland hanteert dergelijke voorwaarden, die wij in Wageningen zullen volgen.
27 Stichting Voedingscentrum Nederland. *Syntheserapport Voedselverspilling bij huishoudens in Nederland in 2019* (2019)
28 MVO Nederland. *Meer dan 60% minder verspilling door verkoop vers ingevroren brood* (1 september 2020).
29 Zie voor een toelichting op het verschil tussen swill en GFT: Hoofdstuk 3.4 uit het rapport *Verwaarden van voedselrest stromen bij Landal GreenParks*
30 Groen Kortenoord. *Composteren in Kortenoord* (2021).
31 Europese Rekenkamer: Burgers moeten minder vlees eten. De Volkskrant, 22 juni 2021
32 Milieu centraal: De impact van een plantaardig voedingspatroon
33 MUFPP. *Milan Urban Food Policy Pact*. (2015).

Wageningen EETDUURZAAM.nl

gemeente wageningen

De Wageningse Voedselagenda 2021-2030

© September 2021